

In dit herdenkingsjaar is er al veel gezegd en geschreven over slavernij. Maar we zijn een Werkgroep Tribale Kunst en Cultuur, en behalve de slavernijmonumenten in enkele steden ben ik over kunst rond slavernij in het afgelopen jaar niet veel tegengekomen. In dat gemis kunnen we voorzien, maar voor deze tribale kunst ter sprake komt, volgt eerst toch nog een extra woordje over de cultuur rond slavernij.

Nederland was laat met het afschaffen van de slavernij in 1863. De ons omringende landen waren daar veel eerder mee (Groot Brittannië 1834). Een onmenselijk systeem werd verboden. Nog steeds zitten we met de naweën van wat nu geldt als een zwarte bladzijde uit onze geschiedenis. En enkelen van degenen, wier voorouders slaven waren, hikken daarmee nu aan tegen het Zwarte-Pieten-feest.

Het ontnemen van autonomie en waardigheid aan medemensen, slechts om reden van “anders zijn”, is een van de grootste misdaden tegen de menselijkheid. Dit was alleen mogelijk door ‘iets’ andere menselijke wezens niet als medemensen te zien, maar als minderwaardige schepsels, die je ongelimiteerd als lastdier e.d. kan gebruiken voor eigen profijt. En dit laatste argument vooral heeft onze ‘voortvarende’ voorouders geen windeieren gelegd. Gi Mateusen stuitte in zijn zoektocht naar Kauri voor zijn artikel [1] meermalen op de slavenhandel - logisch, want het be-

trof een belangrijk betaalmiddel bij overzeese handel :

De eerste slaven die de Portugezen in het midden de 15 de eeuw vervoerden waren bestemd voor plantages op de Canarische en Kaapverdische eilanden. Zij werden in Afrika betaald met Europese paarden (10 tot 15 slaven voor één paard), wat natuurlijk een erg onhandige transactie was. Gemakkelijker al waren de bronzen manilla's ('armbanden') als betaalmiddel. En natuurlijk ook goud : Er bestond ook, wat men pleegde te noemen de “ounce – handel”: een slaaf kostte één ounce (28,35 gr) goud. Maar het goud wilde men vooral verdiënen en liever niet uitgeven.

Al met al was het bepalen van het bedrag dat voor slaven moest worden betaald een vaak ingewikkelde aangelegenheid. Betaling bestond dan uit verschillende soorten goederen, waarna kauris het bedrag konden volmaken tot wel de helft van de prijs, of zelfs de volle prijs. In een contract werd een bedrag van 6370 kauris als prijs voor 1 slaaf genoemd.

Begin 18e eeuw vond meer dan de helft van alle trans-Atlantische slavenhandel plaats met een gemiddelde van 61.000 slaven jaarlijks. In die periode kwamen er daarmee 11.000 ton kaurischelpen in Afrika binnen. De kostprijs liep op van 40 à 50.000 per slaaf in 1710 tot 160 à 170.000 kauris in 1770 of een gewicht van 200 kg. schelpen [2].

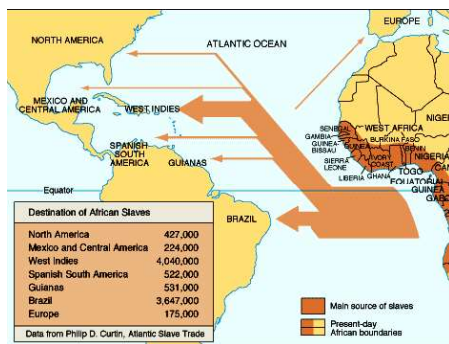
Nochtans bleek het bijeenkrijgen van voldoende kauris niet altijd zo eenvoudig. Zo staat genoteerd dat in 1723 een kapitein 10 maanden nodig had om 140.000 pond kauris te verzamelen. Daarmee kon hij een 600 tal slaven kopen.

Dit alles vormt een duidelijke illustratie van de waarde van de kauris, maar ook van de gigantische hoeveel-

heid van deze schelpen die met name ook in Afrika in omloop kwam. De mens als handelswaar, met als doel het uitbuiten van de productiecapaciteit van de mens, en dus van de mens zelf [3].

Na 1863 is dit in Nederland, en daarmee ook in de meeste landen verboden. Dat daarmee de slavernij zou zijn uitgebannen, was een illusie. Wie bijvoorbeeld het Rhemrev rapport (1904) leest over de menonwaardige omstandigheden waaronder koelies [4] moesten werken in Nederlands Oost-Indië, is onder de indruk. Dit rapport, dat na gedegen onderzoek geschreven werd door een lokale officier van justitie, mr. J.L.T. Rhemrev [5] op initiatief van de minister van koloniën, bevestigde eerdere verdenkingen van veelvuldige misstanden op de plantages, neerkomend op de ernstigste vormen van slavernij t/m het laten creperen van zieke koelies. Met dit onthutsende rapport werd niets gedaan en het verdween in de doofpot, die pas in 1985 (!) heel voorzichtig openging. Daarmee telt ons geschiedenisboek duidelijk meer zwarte bladzijden rond slavernij dan alleen die van vóór die theoretische cesuur van 1863. Nog steeds weten wij Nederlanders, en onze overheid daar niet goed mee om te gaan, net zomin als met de Oost Indische episode tot 1949.

Ook uit andere gebieden zijn er te veel berichten bekend over uitbuiting van de bevolking tot ruim na de 19e-20e eeuwswisseling, waardoor we weten dat slavernij toen eigenlijk nog volop bloeide. Het waren in wezen criminele systemen waarin het moedwillig creëren van torenhoge schulden of ‘gewoon’ dwang een hoofdrol speelden [6]. Het mocht dan geen ‘slavernij’ meer heten, maar het deed in niets onder voor de meest meedogenloze vorm van slavernij van

vóór 1863.

Dat slavernij niet altijd onder even beroerde omstandigheden plaatsvond als waar je in eerste instantie aan denkt, is mooi te lezen in het 'romantische' boek van Harriët Beecher Stowe: "Uncle Tom's Cabin". Tom begint als slaaf nog onder als levenswaardig beschreven omstandigheden 'in dienst' bij een familie, maar pas als die familie aan lager wal raakt en zij Tom 'moeten verkopen' breken er barre tijden voor hem aan. De suggestie, die hier in besloten lag, was vooral dat je je slaven goed moet behandelen. Maar het boek eindigt gelukkig, met de vrijheid van Tom en Eliza. Dit boek is dan ook van invloed geweest op afschaffing van de slavernij. Een naïef schilderijtje, dat waarschijnlijk kort nadien is vervaardigd in de Verenigde Staten of Zuid Afrika (?) toont ons een romantisch huiselijke tafereeltje van een dergelijke "Uncle Tom's Cabin", maar dan gesitueerd in opmerkelijke vrijheid (afb 1).

De geschiedenis van de slavernij is waarschijnlijk zo oud als de mensheid. De Egyptenaren hadden nooit hun piramides kunnen bouwen zonder een enorm cohort aan slaven. Na de Grieken volgden de Romeinen met een uitgebreid systeem van lijfeigenschap, waarvan ons vooral de arena's en gladiatorenengevechten uit onze geschiedenisboekjes bijblijven. Ook binnen deze oude culturen bestonden grote verschillen in de vormen van slavernij, waarbij de status van de slaaf kon variëren van 'bijna-burger' tot onmenselijk uitgebuite 'dwangslaaf' [7]. Vervolgens de Arabisch/Afrikaanse slavenhandel, die al stamt al uit de 6e eeuw [8]. Dan onze middeleeuwen, met gewone burgers, ridders en hoge heren met lijfeigenen, in een systeem, dat met name in Rusland nog lang heeft voortgewoerd (1861). Zelfs het woord 'slaaf' is afkomstig van de Slavisch sprekende Oost-Europese bevolkingsgroep

afb 2 - vrijverklaarde slavenfamilie, olieverf, 23x33 cm

waar slaven uit buit gemaakt waren [7]. En wie over de Goelag-archipel leest of over de dwangarbeiders in de tweede wereldoorlog, zowel in Europa als in Azië, weet dat slavernij niet ver van ons af staat.

Zelfs nu nog woekert slavernij op vele plaatsen in de wereld voort. De 'Global Slavery Index' noemt een getal van bijna 30 miljoen slaven wereldwijd [9]. De helft hiervan in het in principe democratische India, wat tegen de achtergrond van een nog lang niet opgegeven kastensysteem niet hoeft te verwonderen. Daarnaast natuurlijk de recente verhalen van: - allochtone arbeiders die onder wrede omstandigheden aan het stadion van Qatar werken - Aziatische vrouwen die vrijwel rechteloos in Arabische landen werken - maar ook seksslavinnen in Nederland en een groep Polen in onze tuinbouw. Al deze mensen raakten onder de druk van weinig benijdenswaardige omstandigheden in hun thuisland hun autonomie kwijt aan lieden, die juist graag profiteren van zulke omstandigheden. Dit begint met het innemen van het paspoort en het opzettelijk creëren van schulden die niet zijn te overzien en die nauwelijks of niet terugbetaald kunnen worden. Schijnbaar vrijwillig

lig belanden deze 'werknemers' in het drijfzand van uitbuiting.

Biram Dah Abeid maakt ons deelgenoot van een vorm van slavernij, die hij "traditioneel" noemt en die verder gaat dan wat wij 'de slavernij van onze tijd' noemen [10]: "Traditionele slaven erven namelijk al eeuwenlang hun slavenstatus via de bloedlijn van hun moeder. Zij worden niet alleen gedwongen te werken zonder pauze of salaris, maar kunnen bijvoorbeeld ook worden weggegeven als cadeau. Ze zijn letterlijk bezit van een ander. Ze hebben geen recht op onderwijs, mogen niet reizen, niet kiezen wie ze willen trouwen", aldus dit artikel, dat ook nog ingaat op de extra lijfelijke ellende die vrouwelijke slaven moeten ondergaan zonder enige kans op gerechtigheid. Deze vorm van slavernij zou met name nog in Mauritanië volop voorkomen, maar ook in Soedan, Tsjad, Burkina Faso, Niger en Mali. Uitgelegd wordt, dat deze 'slavernijcultuur' nog steeds kan voortduren dankzij het 'slavenwetboek' van Khalil, dat ook nu nog een prominente plaats inneemt. De 9e eeuwse Islam-interpretaties in dit boek vormen de basis van de religieuze rechtspraak in meerdere delen van de Sahel. Een Mauritaanse wet die

slavernij uiteindelijk in 2007 toch strafbaar stelde geldt nauwelijks als serieus, doordat de Mauritaanse grondwet religieuze wetten boven staatswetten stelt, en daarmee ook de Khalilwetten’.

Tijdens mijn voetreizen in Mali ben ik (Hofkamp) geen slavernij tegengekomen ..... of heb ik het niet herkend. Wel kwam ik meerdere bedoëienennederzettingen tegen van ex-slaven, die ik ook bezocht : de ‘Bella’, een bevolkingsgroep die als ex-slaven van de Touaregs nu autonoom leven, en de ‘Rimabe’, ex-slaven van de Peul. Vooral over dit laatste verwonderde ik me, omdat ik verwacht had dat het vooral de wat lichter gekleurde bevolking zou zijn, zoals de Touaregs, die de zwarte bevolking overheerste. Zo werd het ook door Biram Dah Abeid uitgelegd : “In de slavernijwet van Khalil wordt ... de ‘Haratine’, zijnde de klasse van slaven (uitsluitend zwarte mensen), nog altijd omschreven als bezit van Arabieren of Berbers met een lichtere huid”.

Omdat ik de Peul, het herdersvolk dat de hele Sahel bevolkt, eenvoudigweg zag als zwartgekleurd, werd ik hierin gecorrigeerd door een lokale handelaar in Bamako, toen ik bij hem over een Bozo marionet met roze gelaat vertelde (afb 3). Naar mijn idee was dit een ‘colon’ afbeelding van een blanke vrouw, met desondanks een Afrikaanse haardracht in ‘regeltjes’. “Waarom een ‘colon’ met Afrikaanse haardracht?” “Maar het is helemaal geen colon”, was het antwoord, “dit is een Peulvrouw, en die kunnen jullie dan wel zwart vinden, maar wij zwarten vinden haar juist licht van kleur en beelden dat dus zo uit”.

Zo krijg je de indruk, dat slavernij alléén plaatsvond door lichter gekleurde mensen ten opzichte van donkerder gekleurde. Maar onze geschiedenis leert toch anders. Die verhaalt van de Barbarijse zeerovers van vooral de Noord-Afrikaanse

kusten, donker gekleurde Berbers die legio blanke (christen)slaven buit hebben gemaakt (een getal van ruim 1 miljoen wordt geschat) [8]. Ook kun je kijken naar Europese ‘heren’ met Europese lijfeigenen. Maar ook dien je te kijken naar zwarte Afrikaanse ‘heren’ met evenzo zwarte slaven voor eigen ‘gebruik’, wat onder andere bij de Ashanti gemeengoed was. Overigens was slavernij soms ook een eigen keuze, een soort statuut waar in ruil voor bescherming door ‘de heer’ aan hem dienstbaarheid en de persoonlijke vrijheid werden aangeboden, een beetje vergelijkbaar met onze middeleeuwse lijfeigenschap. Slaven werden bovendien lang niet altijd slecht behandeld, en bereikten in sommige culturen zelfs een soort familiale status. Daarin bracht bv een zieke zwakke slaaf meer last dan voordeel, wat (i.t.t. zulke situaties in het Rhemrev rapport) ook geaccepteerd werd. In scherp contrast met zulke meer ‘gesocialiseerde’ vormen van slavernij staat de puur profijtelijke vorm. Vanuit een soms min of meer ‘sociale’ lokale slavernij werden de slaven door hun ‘heren’ voor profijt verkocht naar een westers systeem waarin slechts economische wetten golden. De vraag ging het aanbod beheersen, en zonder de lokale ‘heren’ zou ‘onze’ slavenhandel

afb 3 - Bozo 'Peulvrouw', h 82 cm

nooit zo'n vorm hebben kunnen aannemen.

In essentie stoelt slavernij op een ‘wij-zij’ interpretatie, waarmee het een ‘cultureel’ verschijnsel is, waarin de ‘heer’ zichzelf tot een hogere raciale en/of culturele orde rekent dan de slaaf. In dit opzicht vind ik interessant, waar Nienke Essed in dit nummer Claude Lévi-Strauss aanhaalt en waar hij stelt “Maar hoe objectief je ook wilt zijn, er is altijd die ‘eigen bril’ waar je door kijkt en waardoor je geneigd bent om je eigen samenleving ongemerkt toch een bevoorrechte plaats toe te kennen”. In tegenstelling tot Lévi-Strauss streefden de ‘heren’ helemaal geen objectiviteit na, ze waren gewoonweg overtuigd van de superioriteit van hun ras en van hun cultuur en plukten daar alle vruchten van – welk effect dat dan ook zou hebben op die ander, die ze vaak nauwelijks als menselijk evenbeeld herkenden.

Als we in de Afrikaanse kunst geboeide mensen tegenkomen, vraag je je af wat dat dan voor mensen geweest zullen zijn. Het ging om krijgsgevangenen of verdachten van een misdaad, die nog de kans kregen een rechterlijk oordeel af te wachten – velen kregen die kans niet en werden al direct gelyncht of standrechtelijk gedood, wat gemakkelijker en goedkoop was. Wel goed je te realiseren, dat het gevangen houden van iemand als methode om te straffen, zoals wij dat kennen, ook bij ons een systeem is, dat zich pas in de laatste 400 jaar heeft ontwikkeld (o.i.v.Coornhert). Iemand gevangen houden is duur en onpraktisch. Zoals dat ook bij ons t/m de middeleeuwen gebruikelijk was, diende gevangenneming slechts als kortdurende gijzeling, om te voorkomen dat de persoon nog meer kwaad zou kunnen aanrichten, of de benen zou kunnen nemen voordat hij zijn schuld had ingelost. Hij werd slechts gevangen gehouden tót de straf was bepaald en uitgevoerd. Een ‘cachot’ (letterlijk ‘verbergplek’) kon

dan nuttig zijn om de openbare rust te bewaren, maar echt nodig was dat niet – vastbinden aan bv een boom voldeed ook. Als de schuld en/of de boete was betaald of er op andere wijze gestraft was, kon men weer gaan, of niet ..... Het strafrecht bestond vooral uit geldboetes, verbanning en lijfstraffen t/m de doodstraf, waarbij openbaarheid van de tenuitvoerlegging van belang werd geacht ter afschrikking, dus ter preventie [11]. In streken, waar slavernij gebruikelijk was, kon je iemand wél nog veel langer geboeid houden om nog profijt van hem te kunnen hebben. Een ‘geketende’ in de Afrikaanse kunst kan zo een misdadiger zijn, of een krijgsgevangene met, als hij ‘geluk’ had, een lot als slaaf. Veelal zal zo’n afbeelding een Afrikaanse slaaf betreffen, ‘gewoon’ voor eigen gebruik van de locale heerser. Maar het is niet onwaarschijnlijk, dat het hier soms ook om slaven voor de westerse markt zal gaan.

Binnen de Afrikaanse kunst kom je ‘lijfelijke geboeidheid’ in verschillende vormen tegen. Een van de bekendste afbeeldingen is die van het ‘slaventransport’, waarbij mannen achter elkaar lopen en met elkaar verbonden zijn door touwen of door een houten vorkconstructie. (afb 4).

Tijdens het Parcours des Mondes kwam ik bij Alain Lecomte eenzelfde afbeelding in hout tegen, slechts een centimeter of 10 hoog (afb 5).

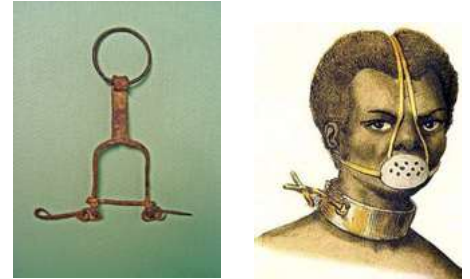
Naast deze gevorkte balk, die bijna symbolisch is geworden voor ‘slavernij’, zijn er nog enkele voorwerpen met een vergelijkbaar markante functie. Ten eerste zijn daar de enkelboeien, die in de loop der eeuwen hun basisvorm hebben behouden (afb 6), zoals je deze ook wel kunt tegenkomen als Ashanti goudgewichtje. Zelf heb ik ze in Mali nog zien gebruiken bij een jonge, psychisch zieke vrouw die bij haar ouders thuis woonde en verzorgd werd, maar daar niet weg mocht lopen.

afb 6 - enkelboeien ijzer, L 30 cm

Een ander niet ongebruikelijk instrument was een ijzeren ‘toom’ (afb 7), dat om de neus werd geplaatst en met 3 teugels op het hoofd vastgebonden. Hoewel Wikipedia iets dergelijks toont (afb 8) als zijnde een ‘strafmaatregel’ voor slaven, is mij bij dit voorwerp uitgelegd dat het als hulpmiddel diende om een slaaf beter ‘in

toom’ te kunnen houden.

7 - ijzeren toom   afb 8 - slaventoorn

In Europa worden meerdere typen metalen banden ‘slavenband’ genoemd, die daar echter weinig mee van doen hebben. Meestal betreft het hier gewone westerse sieraden. Maar zelfs de zware Fang ‘slavenband’ (afb 9) die bij ons thuis een ereplekje had, zal veeleer een monetaire functie gehad hebben, zoals zoveel groot Afrikaans ‘metaalgeld’. Als kind probeerden we deze wel eens om onze nekjes te wringen om te voelen ‘hoe dat was om slaaf te zijn’.

afb 9 - Fang brons, h 7 cm

afb 5 - transport, gevorkte balk

De meeste Afrikaanse 'slavenbeelden' tonen een geboeide persoon in staande, zittende of geknielde houding, met de **handen of op de rug** gebonden (afb 10 t/m 20), of **vooruit** (afb 21 & 22). Ook de **enkels kunnen gebonden** zijn (afb 15 & 16). Aan een boom gebonden blijft er wel heel weinig bewegingsvrijheid over (afb 20).

afb 10 - Dogon brons, h 11 cm

afb 11 - Dogon brons, h 19 cm

afb 12 - Gan (?) brons, h 7 cm

afb 13 - Ashanti brons, h 4 cm

afb 14 - Ashanti brons, h 6 cm

afb 15 - Guimbala brons, h 7 cm

afb 16 - Guimbala brons, h 7 cm

afb 17 - Lobi brons h 8 cm

afb 18 - Kongo, vliegenkwast, h 16

Met deze voorbeelden wordt ook duidelijk, dat waar ik spreek over slaven, het evenzeer slavinnen betreft.

Een nog heftiger beeld, zonder enige bewegingsvrijheid vond ik op een stenen pijp (afb 23), afkomstig van de Congo-monding : een man die met touwen aan een paal gekneveld is en letterlijk geen kant op kan. Wonderlijk, dat je een dergelijke voorstelling op een tabakspijp afbeeldt. Het hakken hiervan was veel werk, zoals ook het over een lengte van 16 cm op primitieve wijze boren van een 3 mm smal rookgat in zulke harde steen. Waartoe zou deze pijp gediend hebben, voor welk naargeestig ritueel?

2 Bijna identieke voorstellingen zie je terug in afb 24 ook in steen, en afb 25 in ivoor, beide uit dezelfde regio. Hier lijkt meer aan de hand te zijn dan vrijheidsbelemmering, dit doet toch meer denken aan knevelen als vorm van lijfstraf, en in strikte zin

afb 19 - Kongo, hout, ca.h 10 cm

afb 20 - Ashanti brons, 4,5 cm

afb 21 - Dogon brons, h 6 cm

vallen deze beelden dan ook niet meer onder de noemer 'slavenbeelden'. Wat bepaald niet wil zeggen, dat lijfstraffen voor slaven ongebruikelijk waren.

Als laatste volgt, ook weer uit de Congo, de volgende interessante hardstenen afbeelding van een paar-tje, man en vrouw die naast elkaar zitten en naar elkaar toe neigen (afb 26). Een romantisch tafereel, tot je beter kijkt en ziet wat, of liever gezegd wie er onder hun voeten ligt. Het betreft hier kennelijk hooggeplaatste

afb 22 - Djenne brons, 6,5 cm - pestbuilen

lieden, die een andere persoon letterlijke als 'voetveeg' gebruiken.

In het boek Art Bakongo [12], waarin ditzelfde beeld eveneens staat afgebeeld, wordt gesuggereerd, dat de liggende figuur misschien een dood kind zou kunnen zijn. Cultureel antropologisch lijkt mij dit niet waarschijnlijk, omdat in veel culturen, niet alleen Afrikaanse, geldt dat de hoogste gezagsdragers of priester niet met hun voeten de grond mogen raken. Een slaaf kan dit op deze wijze voorkomen. En dat die liggende

afb 23 - Kongo stenen pijp, h 20 cm

afb 24 - Kongo steen, h 15 cm

persoon veel kleiner is afgebeeld dan het koppel is in Afrikaanse termen heel begrijpelijk door de relatieve 'onbelangrijkheid' van deze liggende figuur ten opzichte van de zittende. Het blijft 'interpreteren', maar met de nodige kennis van het huidige Afrika kom je toch een heel eind.

**Marchinus Hofkamp &
Gi Mateusen**

onder :

afb 26 - Kongo steen, h 44 cm

Afb 25 - Kongo ivoor, h 6 cm

Literatuur bij slavernij:

- [1] "De Kauri-schelp" Tribale K&C'13 Jaargang 1–juni-G.Mateusen,p 9
 [2] "A Biography of the Continent", John Reader, 1977, p.391-403
 [3] "Kauris-ein internationales Geld" C.Wirtz, tijdschrift "Mare" 2-'97
 [4] hoewel de naam 'koelie' meestal wordt uitgelegd als 'inlandse dagloner', wordt hij ook wel omschreven als 'loonslaaf' < www.woorden-boek.nl >
 [5] de naam Rhemrev was ontstaan door 'omkering', een in die tijd gebruikelijke nomenclatuur: Als een Indische vrouw / / concubine een zoon kreeg van een blanke man, dan mocht deze (soms) diens familienaam dragen, maar dan wel 'omgekeerd'. De zoon van dhr. Vermehr 'mocht' dus Rhemrev heten.
 [6] 'Schrikbewind in de tropen' Hans Moll in NRC 19-04-2001
 [7] Winkler Prins encyclopedie 1973
 [8] Wikipedia
 [9] 'Wereld anno 2013 telt bijna 30 miljoen slaven' NRC 18-10-2013 F.van Straaten & M.Garschagen
 [10] 'Slavernij blijft prima business', Trouw 2013-08-07 N.Posthumus
 [11] <http://prisonmake.clearfix.be/>
 [12] Art Bakongo-Statuaire en pierre sculptée', R. Lehuard, 1203, 2006
- Afbeeldingen:
- 1 – Atlant.slave trade, P.D.Curtin'69
 2 – Vrijverklarde slavenfamilie, olieverf op panel. partic.coll.
 3 – Bozo Peulvrouw, partic.coll.
 4 – foto 'The Observer' –
 artiest onbekend
 5 & 19 - coll.galerie Alain Lecomte
 6 – handboeien Mali, partic.coll.
 7 – ijzeren 'toom' Mali, partic.coll.
 8 – 'toom', Wikipedia
 9 – Fang brons, partic.collectie
 10 tm 14 – 17 & 18 - 20 tm 22 - 24 & 25 :collectie Gi Mateusen
 15 en 16 – 23 & 26 : partic.collectie
- Foto's:** 2, 3, 5, 6, 7, 9, 15, 16, 23, 26 door M.Hofkamp
 Foto's 10 tm 14 - 17 tm 22 - 24 & 25 door Gi Mateusen

Reacties op 'hermafroditisme' in het september-nummer

In het septembernummer heb je over "Hermafroditisme" kunnen lezen, dat het een archetypische verbeelding zou zijn. "*Uiteindelijk wijst ook de Grieks-Romeinse mythologie daar op. Archetypie als verklaring zou betekenen, dat dit fenomeen door nog veel meer volken en culturen uitgebeeld zal zijn. Maar dan moet je er oog voor krijgen, want tweeslachtigheid valt veelal niet direct op en je ziet het dus vaak pas in tweede instantie*". Op die "archetypische verbeelding" gaat Nienke Essed in dit nummer wat dieper in.

Een van de mensen, die reageerden op de zinsnede "dat zou betekenen, dat dit fenomeen door nog veel meer volken en culturen uitgebeeld zal zijn", was **Rob Aussen**. Hij beschikt over een Asmat 'maternité', die ook al in het boekje 'Asmat kunst' (1976 – fig 70) van **Jacques Hoogerbrugge** e.a. staat afgebeeld. De zwart-wit foto in dat boek is in een gebruikelijk '¼ profiel' genomen (afb 1), waarmee het genitaal echter gedeels onzichtbaar blijft. Maar het beeld zelf bekijkend blijkt het inderdaad een 'overcomplete maternité', namelijk mét flinke penis, zodat je evengoed over 'paternité' zou kunnen spreken. Daarom laten we bij deze een '½ profiel' opname van dit beeld zien (afb 2).

Van de heer Hoogerbruggen zelf ontvingen we een exemplaar van dit boekje, met daarin nóg een afbeelding (figuur 9 = afb 3) met vrouwenborsten plus penis afgebeeld. En in figuur 100 van dat boekje (sagobakje = afb 4) is een duidelijke vulva te zien in een figuurtje zonder borsten. Of dit laatste ook op hermafroditisme duidt, is de vraag, want een geslachtskenmerk dat níét is afgebeeld biedt toch minder duidelijkheid dan expliciet afgebeelde geslachtskenmerken als borsten, penis of baard. Deze hermafroditische beelden bekijkend, ben ik dan toch ook weer benieuwd,

of de huidige Asmat bevolking deze tweeslachtigheid nu nog als mytisch zou (her)kennen, ergens in dat grote gebied?

Kort nadien kreeg ik onverwacht een hermafroditisch beeld uit Nieuw Ierland (afb 5) te zien, een eiland in de Stille Oceaan ten noorden van Papua New Guinea, hemelsbreed zo'n 1.500 km (inclusief het Sneeuwgebergte) verwijderd van de Asmat. Dit was in het Naturhistorisches Museum, dat met onze Duitse zustervereniging in Neurenberg werd bezocht. Fascinerend, die gedachte van 'archetypie', die wel op móét komen bij zulke vergelijkbare mythische verbeeldingen in Oceanië, zo'n 12.000 km verwijderd van Afrika, zonder daar ooit contact mee gehad te hebben, evenmin overigens als met de mythische culturen in ons eigen continent.

Er zullen ongetwijfeld nog meer hermafroditische beelden uit nog andere culturen gemeld worden. Wellicht vinden we daar dan weer een plekje voor in een volgend nummer.

Een andere opmerking betreft de opbouw van het verhaal, dat via vergelijkingen en voorbeelden terecht kwam bij archetypie als verklaring voor deze wonderlijke vorm. Dat aspect pikte **Koos Zwiers** (en wellicht anderen mét hem) er in eerste instantie niet uit op. Pas na herlezing merkte hij, dat hij in dit artikel 'op het verkeerde been had gestaan'. Hij schrijft:

"In de laatste alinea's geef je aan dat het de bedoeling is om een archetypisch verschijnsel onder de aandacht te brengen. Daarvoor had ik echter al zoveel andere informatie gelezen, dat ik de afsluiting als een soort wens heb opgevat. Door in het artikel heel veel nadruk te leggen op een vergelijking met de werkelijkheid zoals een foto van een hermafrodit en de plaats van dit verschijnsel binnen de humane biologie,